

היבטים לשוניים בפרשת וישלח עה

דקדוקי מילים וחלקם בעלי שינויי משמעות בפרשת וישלח ובהפטרה, ובראשון של וישב

לב ד-ו לֹא־דָנִי: האל"ף נחה, קרא: לְדָנִי	
לב ו צָאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה: טעם טפחא בתיבת צָאן. וְאֶשְׁלַחָה: הו"ו קמוצה	
לב ח וַיֵּצֵר: הו"ד בצירי	
לב יא קִטְנִיתִי: הטעם בטי"ת הוא גרש (אזלא גרש) ולא רביע ¹	
לב טז וְעִירָם: העי"ן בשוא נח לא בחטף	
לב יח יַפְגִּשֶׁךָ: הו"ד בגעיא (מתג) ועם זאת הפ"א בשוא נח והגימ"ל אחריה רפויה, לשיטתנו הגימל בקמץ רחב והשוא בשי"ן הוא נע ² . וְשִׁאֲלֶךָ: השי"ן בשווא נח, געיה באל"ף והלמ"ד בשווא נע, יש לקרא: וְשִׁאֲ-לֶךָ. אֲתָה: פתח באלף, מלעיל. וְלָמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ: טעם טפחא בתיבת וְלָמִי	
לב יט בְּמִצְאָכֶם: הצד"י בפתח	
לב כג בְּלִילָה הוּא: תיבת הוּא ללא ה"א הידיעה בניגוד לשתי קודמיה, יש להפריד בין התיבות שלא יישמע 'ההוא', שאז היא כן מיודעת. וַיַּעֲבֹר: בזקף קטון ³	
לב כז אֶשְׁלַחֲךָ: געיה בשי"ן!	
לב ל וַיְבָרֶךְ: מלעיל, וכן כל 'ויברך' שבמקרא	
לב לא פָּנִיָּאל: לעומתו, לב לב פָּנּוּאֵל	
לב לג הִירָד: הו"ד בקמץ ובמלרע. בְּכַף-יָרֵד: הו"ד בסגול ובמלעיל	
לג א וְעַל שְׁתֵּי הַשִּׁפְחוֹת: טעם טפחא בתיבת וְעַל	
לג ג וְהוּא עָבַר לְפָנֶיהֶם: טעם טפחא בתיבת וְהוּא	
לג ד וַיִּרְץ: הרי"ש בקמץ (חטוף) קטן	
לג י אֶל-נָא אִם-נָא: נָא הראשון מוטעם בפשטא טעם מפסיק וכן צריך להישמע. נָא השני בטעם אזלא-קדמא טעם מחבר ⁴	
לג יג וּמָתוּ: הו"ו בקמץ	
לג יד אֶתְנַהֲלָה: הנו"ן בקמץ	
לג יט נָטָה-שָׁם: געיה בנר"ן. קְשִׁיטָה: שי"ן שמאלית	
לד א יִלְדָה: הלמ"ד בשווא נע ⁵	
לד ב וַיַּעֲנֶה: הו"ד בשווא נח	
לד ז וּבְנֵי יַעֲקֹב: בקדמא ואזלא ולא במונח רביע ⁶ . בְּשִׁמְעָם: השי"ן בקמץ קטן. כִּי-נִבְלָה:	
המילה כִּי מוקפת ואינה במונח	
לד יא וְאִשֶּׁר תֹּאמְרוּ: תיבת וְאִשֶּׁר במרכא ולא דרגא	
לד כא וַיֵּשְׁבוּ וַיִּסְחָרוּ: וא"ו החיבור בשווא נע, לשון עתיד. נִקְחָ-לָנוּ: הגעיה בקו"ף ולא בנר"ן	
לד כט שָׁבוּ: הטעם בב"ת מלרע ⁷	

¹ בשונה מקורן וההולכים בעקבותיו.

² יש אריכות דברים על זה בגיליון וישלח תשס"ז, כולל תשובת פרופסור יוסף עופר נר"ו. בתורה קדומה בחלק הדקדוק מובאים הדברים באריכות: טיב השווא בשי"ן ולפי זה מה סוג הקמץ, הייתה זאת מחלוקת בין בן אשר לבן נפתלי. לשיטת התימנים, הגימ"ל בקמץ קטן והשי"ן בשווא נח.

³ כך לפי ברויאר ולנינגרד. קורן וחומשים רגילים: וַיַּעֲבֹר.

⁴ הפשטא היא בסוף האות האחרונה במילה בצד השמאלי, הקדמא היא באמצע האות המוטעמת במילה.

⁵ הקורא בנח (בקריאה המשווה קמץ לפתח) משבש את משמעות הכתוב

⁶ לדעת ברויאר התחלף לדפוס ונציה הטעמת פסוק זה עם הטעמת פס' כז בְּנֵי יַעֲקֹב.

⁷ הקורא במלעיל משנה משמעות.

לד לא הִכְזֹזָה: הכ"ף רפויה ובשוא נח
 לה א בְּרַחֲקָי: הבית בקמץ חטוף (קטן) והר"ש בשוא נח⁸
 לה ה וִיסָעוּ: אתנח בראש פסוק, על הקורא לקרוא את האתנח ללא הכנה של מרכא טפחא
 (מאריך טרחא)
 לה ב בְּתַכְלָם: כ"ף ראשונה בשווא נע ולא בחטף
 לה ג וְאַעֲשֶׂה-שָׁם: העמדה קלה באל"ף למנוע הבלעת הע"ן החטופה
 לה ו הוּא וְכָל-הָעָם אֲשֶׁר-עִמּוֹ: טעם טפחא בתיבת הוּא
 לה יז אֶל-תִּירְאֵי: הטעמה משנית בת"ו והר"ש אחריה בשווא נע (לשון יִרְאָה ולא ראייה)
 לה יח יח קָרָא-לּוֹ: געיה בקו"ף
 לה כ קָבַר-רַחֵל: געיה בב"ת
 לה כב וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת-בִּלְהָה פִּלְגֶשֶׁת אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל: יש לקרא: וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת-בִּלְהָה פִּלְגֶשֶׁת אָבִיו וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל⁹
 לה כג וַיְהוּדָה: הוא"ו בחירק מלא ואין להשמיע שווא נע ביר"ד
 לה כט וַיֵּאָסֶף: במלעיל וכן הדבר בכל המקרא כולו (במובן מיתה)
 לו ג בְּשִׁמְתָּ: הקמץ בב"ת הוא רחב, והשווא בש"ן נע, כן הדבר גם בהמשך הפרק
 לו כה-כו דִּשְׁוֹן-דִּישָׁן: כאשר הדל"ת בחיריק חסר, הש"ן בחולם וכאשר הדל"ת בחיריק מלא,
 הש"ן בקמץ
 לו לא מִלֶּךְ-מֶלֶךְ: למ"ד ראשונה בקמץ קטן
 לו לג מִבְצָרָה: הב"ת בקמץ קטן
 לו לו שְׁמִלָּה מִמְשָׁרָקָה: בשתי התיבות הש"ן שמאלית

הפטרה עובדיה א א-כא:

ג הַשִּׁיאָדָּ: בש"ן ימנית
 ה אִם-שׁוֹדֵדִי לִילָה: טעם נסוג אחור לש"ן, הדל"ת אחריה בשוא נע¹⁰. הָלוֹא יִשְׁאִירוּ
 עֲלֵלוֹת: טעם טפחא בתיבת הָלוֹא
 ט יִכְרֹת-אִישׁ: געיה בכ"ף
 י וְנִכְרֹתָ: מלעיל
 יא עֲמִדָּה: המ"ם בגעיה ובקמץ רחב, הדל"ת בשוא נע
 יב וְאֶל-תִּרְאָה: במלעיל. נִכְרֹו: הנ"ן בקמץ קטן
 טו יַעֲשֶׂה לָּךְ: טעם נסוג אחור לע"ן
 טז וְלָעוּ: הטעם בע"ן מלרע.
 יז וְהָיָה קֹדֶשׁ: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה
 כ צִרְפָּת: הצד"י בקמץ רחב, הקריאה צורפת מוטעית, הר"ש בשוא נע. יִרְשֹׁו: היו"ד בגעיה-מתג
 ובחירק מלא¹¹ והר"ש בשוא נע

ראשון של וישב:

⁸ הטעם כאן נקרא מתיגה זקף הוא מורכב מ"מקל" או אזלא בהברה הראשונה וזקף במקום הטעם (יש כינויים אחרים כמו "מקל" או "דרבן").

⁹ ישנם מנהגים אחרים [כמו בקרב התוניסאים היום] הנוהגים לקרוא את שתי מערכות הטעמים אך אין זה שונה מטעם עליון ותחתון הנהוגים בעשרת הדברות

¹⁰ כך מציינים המדקדקים הקדמונים. מכאן ששוא הדומות אחרי תנועה קטנה הוא בדרך כלל נח.

¹¹ כתיב מלא או חסר במקרא אינו משנה את דקדוק המילה, במקרה שלנו, השווא בר"ש כדין השווא הבא אחרי תנועה גדולה. הקורא בשוא נח משנה משמעות.

לז ג כִּי-בֶן-זִקְנִים הוּא לוֹ: יש להקפיד על מקום הטפחא בתיבה הוּא¹². וְעָשָׂה לוֹ: הטעם נסוג לעיל, מלעיל
לז ז מְאֻלָּמִים: למ"ד דגושה ובשווא נע

לג יז אליהוא (הגיגים¹³) וַיַּעֲקֹב נֶסֶע סְפָתָה
אין זה מעשה בעבר רחוק. אלא ניגוד לעשו.
אבל לד ה: ויעקב שמע – עבר רחוק. כלומר שמע לפני שבאו אליו שכס וחמור ואולי לפני ששכס דבר עם חמור.

לג יח שחל (הגיגים): למה וַיִּחַן אֶת-פְּנֵי הָעִיר: בחירק היו"ד. אבל וַיִּחַן את הילדים ולכאורה בנין קל. כמו במדבר לא יב 'אשר חצה משה' בפתח. וכן מלת ויעש?
א"ה: קשה לענות על שאלה כזו. השורש חצה אינו קיים בהפעיל. גם חנה אינו בהפעיל.
יתכן ש'חצה' קיים בנפעל ולכן עדיף שם פתח להתרחק מצירי שדומה לנפעל: יַחַץ (צורה שלמה: יַחֲצָה, מה שאין כן ב'חנה'.

לד כה וַיִּבְאֵי עַל-הָעִיר בָּטַח הערת ר' שמואל נר"ו רש"י מפרש שביאתם היתה בטח.
וכ"נ לפי פיסוק הטעמים.
אבל התרגומים (וכן רשב"ם) מפרשים "העיר הבטוחה". אולי כמו "עיר הבטח" וכמו הארץ כנען.
א"ה: נכון שהמפסק כאן הוא הטיפחא ב'העיר', אבל זה המפסיק היחיד, ויתכן שאין לו כח הפסק רב. כלומר אין סתירה מהטעמים לפירוש התרגומים.

לה יד אליהוא (הגיגים) וַיִּסָּד
מלרע. והשורש נסך. ואנחנו מכירים שתי מילים דומות מאד. אך מלעיל:
הראשון בשמות מ כא וַיִּסָּד עַל אֲרֹן הָעֵדוּת - לשון כיסוי. והשורש סכך.
השני בשמואל ב יב כ: וַיִּרְחֹץ וַיִּסָּד וַיַּחֲלֹף שְׂמֹלְתּוֹ - לשון דומה לפסוקנו. השורש סוך.
הבדל נוסף הוא בנין הפועל [פיעל] שמדגיש את הס'. לכן יש להקפיד בקריאה.
שחל: וירחץ ויסך אינו דומה לפסוקנו אלא לפסוק בשמות הבנין כאן שמדגיש הוא הפעיל ולא פיעל.

לו יב אליהוא (הגיגים) וְאֶת-אֶהֱלִיבְמָה בַת-עֲנָה בַת-צִבְעוֹן
החלוקה אחרי ענה איננה מלמדת אותנו מי בדיוק היו ענה וצבעון. אין פלא שיש פירושים שונים. וחלקם בגנות המשפחה:
אפשר שהיו ממזרים ולא ידעו אפילו מי האב. אפשר שענה שם האם. אף כי במקום אחר השם משמש לזכר. אפשר שהכתוב מכון לסבא. כאילו 'בת' פירושו 'נכדת'. ואכן ראינו פירוש דומה אצל רעואל/יתרו. ומן הסתם יש עוד כמה פירושים.

לו יב וַתִּמְנַע הָיִתָּה פִּילָגְשׁ הרב משולם ראטה בספרו קול מבשר מביא את דברי הרמב"ן כאן: יתכן כי בני אליפז החמשה היו ידועים לו, כי הולידם מנשיו, ועמלק, בעבור היותו בן פילגש, לא היה לו שם באחיו, והיה נכלל עם בני עשו בעבור היותו מזרעו, והוצרך

¹² אין לנסות "לאזן" במספר ההברות בין התיבות המוטעמות מרכא וטפחא (מאריך וטרחא)
¹³ <http://www.hagigim.com/phpBB3/viewtopic.php?f=10&t=417>

הכתוב לומר כי אמו פלונית אשר הוא נודע לה ילדתו לאליפז; אבל איננו בכלל בני עשו ולא יושב עמהם בהר שעיר, כי בבני הגבירות יקרא לו זרע ולא בן הפילגש, כי לא יירש בן האמה עם בניו, כאשר עשה אביו. והנה אנחנו נצטוונו בבני עשו שלא נתעב אותם (דב' כג, ח) ולא נקח את ארצם (דב' כה, ה), והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר, כי הם הנקראים 'אדום' על שמו, אבל בן הפילגש אינו בכלל בני עשו ולא עמהם בארצם, ונצטוונו בו בהפך, לתעב אותו ולמחות את שמו. ע"כ הרמב"ן. וממשיך הקול מבשר ודבריו נחמדים ונכונים

מאד בטעמים. ועל פי זה כתבתי (בחבורי על אבן עזרא) ליישב דברי הראב"ע והרמב"ן בענין זה התמהוים מאד. הראב"ע (בראשית ל"ו ב') כתב: "וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור שהוא בן שפחת בעלה". וגם הרמב"ן שם (סוף פסוק י"ב) כתב: "וטעם אלה בני עדה על הרוב, כי עמלק איננו בנה, וכן אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם אינו על בנימין". ודבריהם מופלאים ומבהילים, שהרי עמלק הוא בן אליפז שהיה בנה של עדה אשת עשו, וא"כ גם עמלק הוא מבני עדה. וכפי לשון הראב"ע נראה ששגגה נודקרה לו, וחשב כי תמנע אמו של עמלק היתה פלגשו של עשו, וא"כ לא היה עמלק בנה של עדה רק "בן שפחת בעלה", אבל כאמת הלא תמנע אמו של עמלק היתה פלגשו של אליפז, וא"כ היה עמלק "בן שפחת בנה" של עדה, כלומר בן בנה הנולד לו מפלגשו, ושפיר נמנה בין בני עדה כמו שאר נכדים שלה בני אליפז. ועוד יגדל הפלא ביותר כי דברים אלו נאמרו ונשנו בפי הראב"ע עוד פעם בפ' וירא (בראשית כ' י"ז), שכתב שם: "וילדו, שב אל אשת אבימלך ואמהותיו, לא אל אבימלך, וכן וישם דמי מלחמה בשלום, בעמוד ענן ידבר אליהם, אלה בני עדה" וכו'. ואם פעם אחת במכת"ה נכשל וזכרוננו הטעהו, איך לא נזכר בפעם השניה לחזור מטעותו, ותרי תמיהי מידכר דכירי. והנני יוסיף להתפלא על הרמב"ן שנמשך אחרי הראב"ע בפ' וישלח כמו שהעתיקתי דבריו לעיל. וגם על הרמב"ן שנמשך אחרי הראב"ע בפ' וישלח כמו שהעתיקתי דבריו לעיל. וגם אצלו נאמרו ונשנו הדברים עוד פעם, בהשגות הרמב"ן על ספר המצוות בשרש הראשון, שהרמב"ם טען על בעל הלכות גדולות, שמנה בכלל תרי"ג מצוות מקרא מגלה ונר חנוכה ועוד מצוות שהן מדרבנן, כי אחר שלשון הגמרא (מכות כ"ג) היא "תרי"ג מצוות נאמרו למשה בסיני" איך נאמר בדבר שהוא מדרבנן שהוא בכלל המנין הזה. ועל זה השיב הרמב"ן "כי מנהג חכמים בתלמוד וגם בתורה ובנביאים שלא יחוש להוציא דבר אחד מן הכלל, וידברו על הרוב, כענין שכתוב אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם, והנה חשב בנימין ולא נולד בפדן ארם, רק על הרוב ידבר. וכן כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה, והנה אפרים ומנשה לא באו ליעקב מצרימה, גם יוסף שם היה. וכן אלה בני עדה, ועמלק אינו בנה" וכו'. (מענין הדבר מאד שהגאון בעל "לב שמח" על ס' המצוות לא די שלא הרגיש את הקושיא הסוערת על ראיית הרמב"ן מן "אלה בני עדה", עוד הוסיף על צערנו בבואו לדחות את ראיותיו של הרמב"ן, ולקיים את שיטתו של הרמב"ם כדרכו, באמרו: "כי מן המבואר שכל אחד מאלה שהוא מזכיר שדברו בהם על הרוב ולא חששו להוציא מיעוט מכללם, ברור הדבר בכולם, ממקומם או ממקום אחר, שאותו המיעוט אינו מכלל הרוב, ומההכרח הזה אנו נאמר בו שלמיעוטו הבליעותו בנעימת הרוב. והנה במספר הנולדים ליעקב בפדן ארם אשר בנימין בתוכם, והוא לא נולד שם,

זה מבואר בכתוב וכו', ואפרים ומנשה גם יוסף שאינם בכלל השבעים נפש שבאו מצרימה, פשוט בכתוב שמתחלה הם היו שם במצרים, וכן פשוט בפרשה (ו) שעמלק אינו בנה של עדה וכו', וא"כ באלה כולם הענין מוכיח מתוכו שהמיעוט נבלע ברוב, אבל הכא שאין שום גילוי והוכחה משום מקום שדברי סופרים נמנין על דברי תורה במאמר ר' שמלאי "תרי"ג מצוות נאמרו למשה בסיני" סתמא ודאי איפכא משמע".

אמנם הרמב"ן בספר המלחמות (יבמות פ"ח) לענין סימני סריס כתב: "והא גרסינן בהלכות רבינו ז"ל, עד שיהא וכו' תפטר אסריס ואיילונית, וכיוצא בזה מן הדברים שחוזרים על הרחוק ממקצת מה שהוזכר יש בהן בכתוב וכו', וכן וישם דמי מלחמה בשלום שב אל אבנר לא אל עמשא, בעמוד ענן ידבר אליהם שב אל משה ואהרן בכהניו לא אל שמואל בקוראי שמו, וכן רבים. ובתלמוד ג"כ "וכו'. הנה הביא כאן את הראיות שהביא הראב"ע בפ' וירא, שהעתקתי לעיל, והשמיט את הראייה מן "אלה בני עדה". מוכח שחזר בו. והנה החוקוני, שדרכו להביא תדיר את פירושי הראב"ע מבלי הזכרת שמו, הביא בפ' וישלח את דברי הראב"ע בשם "יש אומרים", והגירסא לפי העתקתו היא "וכן עמלק נכתב עליו מבני עדה, בשביל שהוא בן שפחת בנה" (תחת גירסא שלנו באבן עזרא "בן שפחת בעלה"). הנה תיקן בזה קצת (שלפי גירסא זו יתאימו דברי הראב"ע עם האמת כפי שכתוב במקרא), אבל לא הרבה, דא"כ מה הוקשה לו להראב"ע על מה שנמנה עמלק בין בני עדה, דהיינו נכדים שלה בני אליפז, והרי אף הוא כמוהם. וזה בעצמו קשה גם על הרמב"ן שכתב שעמלק אינו בנה של עדה, מה כוונתו בזה. אך לפי מה שהבאתי לעיל בשם הרמב"ן שזה עיקר כוונת הכתוב של ותמנע היתה פלגש, לומר כי בן הפלגש אינו בכלל בני עשו הנקראים אדום, שנצטוינו שלא לחעב אותם, כי בבני הגבירות יקרא לו זרע, ולא בבו הפלגש שנצטוינו בו בהיפך לחעב אותו ולמחות את שמו — מתיישבים גם דבריו האחרונים של הרמב"ן, שעמלק אינו בנה של עדה, כלומר שאינו נקרא על שמה כשאר בני הגבירות. וגם דברי הראב"ע יתפרשו בדרך זו, ולפי גירסתו המתוקנת של החוקוני. ועל כרחנו צריכים אנו לדחוק וליישב דברי רבותינו שיהיו קיימים, ולא לשווי לגברי רברבי כטועין בדבר פשוט חלילה.

ע"כ מקול מבשר.
ולסיכום, ראב"ע ורמב"ן אינם מונים את עמלק מצאצאי עדה, בגלל היות עמלק בן פלגש. והדינים המיוחדים לבני אדום אינם חלים עליהם.
לפי זה גר עמלקי מותר בקהל מיד, ואינו צריך לחכות לדור שלישי.

פֶּן לַחֲכָם וַיַּחֲכֶם-עוֹד

אני מבקש מאוד ממי שיש לו הערות שלא ימנע מלשולחן אלי

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליונו מופיע שם): php.gilionot/net.ladaat.www

בהגטים הלשוניים של התורה
(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')
אתה מוזמן להרשם (בחנם)
לקבלת דוא"ל בנושאים לשוניים
בכתובת: com.gmail@maanelashon
😊 בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכותבים 😊